

האם אי הפסחא יכול להיות מודל של מיקרו־עולם? האם אנחנו צריכים להתייחס להיסטוריה של האי במלוא הרצינות וללמוד מכך על שאר העולם?

אי הפסחא כתמרור אזהרה

ד"ר יעל גבריאלי, ענת פלדמן

תרבות הרפנואי להתמוטט, ועד לאמצע המאה ה־19 היא נעלמה לחלוטין.

מדוע נפלה תרבות הרפנואי? מה היו הגורמים להתמוטטותה?

עשרות שנים של מחקר מעמיק של ארכיאולוגים, אתנוגרפים ומומחים אחרים תרמו לתמונה ההיסטורית של אי הפסחא. המשל של אי הפסחא למציאות של כדור הארץ כולו הוא "מצמרר בפשוטו", כפי שאומר הביולוגי ג'ארד דיאמונד.

הדקלים - עצי החיים

לפני בואם של המתיישבים הראשונים ובמשך המאות הראשונות של אכלוס האי על ידי אנשים, כיסה יער סובטרופי את האיים

יש הטוענים כי תרבות הרפנואי קמה ונפלה בהתאם לשגשוג של העצים על האי. מחקרים שבחנו את גרגרי האבקה והפחם מצמחים שנכחדו, הראו שלפני בואם של המתיישבים הראשונים ובמשך המאות הראשונות של אכלוס האי על ידי אנשים, כיסה יער סובטרופי את האיים. בין המינים היה הדקל הגדול בעולם, שהיה גבוה אף מדקל היין הצ'ילאני, המתנשא לגובה של כ־20 מטר וקוטרו קרוב למטר אחד.

באי הפסחא, המילה ראקו, שבפולינזיה היא עץ, מציינת עושר. זה לא מפתיע – הרפנואי השתמשו בעץ כמעט לכל דבר: הם אכלו את פירות העצים ואת הציפורים שחיו על העצים; בנו בתים מכפות הדקלים; יצרו בגדים מהקליפה; שרפו עץ לבישול ולחימום ובנו מהעצים סירות וציוד דיג. העצים שימשו גם ליצירת מנופים

האם אי קטן בלב האוקיינוס יכול להיות משל ותמרור אזהרה לכדור הארץ כולו?

המשל של אי הפסחא למציאות של כדור הארץ כולו הוא "מצמרר בפשוטו", כפי שאומר הביולוגי ג'ארד דיאמונד

כדי לראות כיצד גידול באוכלוסייה האנושית תלוי בסביבה הטבעית ומשפיע עליה, צריך להפליג לאי הפסחא המבודד והרחוק שבאוקיינוס השקט – האיים המפורסמים בפסלי האדם העצומים שבהם, המכונים מואי (moai).

כאשר המתיישבים הראשונים הגיעו לאי מפולינזיה, כנראה במחצית האלף הראשון לספירה, הם מצאו אי טרופי בתול, מכוסה בדקלים ובו כ־25 מיני עופות מים ולפחות שישה מינים של עופות יבשה. אדמת החופים של האיים התאימה לגידולים החקלאיים שהמתיישבים הביאו עמם.

בתחילת ההתיישבות באיים גדלה האוכלוסייה בקצב איטי, אבל לאחר מכן קצב הגידול עלה. קצב הגידול הגיע לשיאו במחצית האלף השני לספירה, עת מנתה האוכלוסייה בין 10,000 ל־20,000 איש. התרבות שהתפתחה באי – הרפנואי (Rapanui) – הייתה מערכת שליטה שבטית מורכבת (והיא זו שיצרה את פסלי הענק). בתחילת המאה ה־17 בקירוב החלה

מאמר זה עובד מתוך אתר "משאבי הטבע ברשת" <http://www.earthweb.tau.ac.il>

תרגום: יעל גבריאלי

ד"ר יעל גבריאלי היא מנהלת קמפוס טבע באוניברסיטת תל־אביב ענת פלדמן היא רכזת תכנים ותוכניות של קמפוס טבע, באוניברסיטת תל־אביב

האם אנחנו צריכים להתייחס להיסטוריה של האי במלוא הרצינות וללמוד מכך על שאר העולם?

האם אי הפסחא יכול להיות מודל של מיקרו-עולם? האם אנחנו צריכים להתייחס להיסטוריה של האי במלוא הרצינות וללמוד מכך על שאר העולם? ברחבי העולם כולו ישנם כיום כריתה מסיבית של יערות, דיג יתר באוקיינוסים ובימים והכחדה של מינים רבים של בעלי חיים וצמחים. אנחנו רואים כיצד הקרקע העליונה, המשמשת לגידולים חקלאיים, נעלמת בשיעור של מיליוני טונות בשנה. אנחנו נלחמים על מקורות מים מתוקים שהולכים ומתמעטים. אנחנו צורכים ביתר את המשאבים כאילו אין מחר, או דורות באים. אנחנו צריכים להיות בהכחשה מוחלטת כדי לא לראות את ההקבלה המצמררת לאי הפסחא. הכוחות שהביאו להתמוטטות התרבות באי הפסחא, רדיפת כוח ותאוות בצע, הם הכוחות המביאים כליה סביבתית, אלא שהיום השפעתם היא לא על אי קטן ביים אלא על כדור הארץ כולו.

ג'ארד דיאמונד כתב:

"כיום, הודות לגלובליזציה, לסחר הבינ-לאומי, למטוסי הסילון והאינטרנט, כל המדינות חולקות את משאביהן ומשפיעות זו על זו, בדיוק כפי שעשו 11 שבטי אי הפסחא. אי הפסחא הפוליניזי היה מבודד באוקיינוס השקט כפי שכדור הארץ מבודד בחלל. כאשר תושבי אי הפסחא נקלעו לקשיים, לא היה להם לאן לברוח או ממי לבקש עזרה;

גם לנו, תושבי כדור הארץ המודרניים, לא יהיה מפלט במקום אחר, אם צרותינו יגברו. קריסת החברה באי הפסחא צריכה להוות לאנשים דוגמה של התרחיש הגרוע ביותר, הצפוי לנו בעתיד שלנו.. אלא אם כן, נלמד מהראפנואי, וננהג בהתאם".

ומסועים להעברת פסלי האבן ממקום למקום. כיום הארכיאולוגים סבורים, כי כריתת העצים לשימושים הרבים שנעשו בהם ולהסבת שטחי יער לחקלאות, נמשכה מרגע שהגיעו המתיישבים הראשונים ועד שהאי כולו בורא מעצים. כל היער נעלם!

להיעלמות היער היו השלכות הרות אסון באופן ישיר ועקיף. למשל, לא ניתן למצוא עצמות דולפינים בערימות הזבל שהצטברו החל משנת 1500. הדולפינים המצויים שוקלים עד כ-60 ק"ג וחיים הרחק מהחוף, אך לאנשי הראפנואי היו כנראה אמצעים לדוג אותם. אולם ללא עצים לבניית סירות, מקור מזון זה, כמו גם מקורות מזון אחרים, הפך להיות לא זמין.

האוכלוסייה שגדלה יצרה לחץ בלתי רגיל על מקורות המזון השונים. ערימות הזבל מעידות על ירידה בגודל האוכלוסיות של עופות הים ופירות ים, ועל כך ששישה מינים של עופות יבשה נכחדו. גורלם של עופות אלו הוכרע כנראה על ידי שילוב של ציד יתר, אובדן היער כבית הגידול וגניבת ביצים על ידי החולדה הפוליניזית, המין היחיד שהצליח להתרבות ולשגשג בטבע. יותר מכך, החולדה פגעה לא רק בעופות, אלא גם סיכלה כל אפשרות להתחדשות היער. כל אגוז דקל מאובן שהחוקרים גילו מאותה תקופה היה מכורסם על ידי החולדות בצורה שמנעה נביטה. גם כשהיער הידלדל, הגדילו ראשי השבטים הראפאנויים את ייצור המזון, נלהבים ליצור עודפי מזון שיסייעו להם לפסל פסלים גדולים עוד יותר. הממשק הזה יצר לחץ נוסף על מערכת חקלאית שבירה גם כך, שהתבססה על אדמות שלא היו ממש פוריות ועל מקורות מים בלתי מספקים. אובדן היער גרם לירידה בכמות הגשמים המקומיים ולהפחתה ביצרנות הראשונית שהייתה חיונית כל-כך לאוכלוסייה שהלכה וגדלה. התושבים הגיעו לסף שבו הכלכלה שלהם קיבלה מכה אנושה.

מבחינתנו, העדות הברורה ביותר למכה זו היא התרסקותה של תרבות המואי. המורשת שבעל פה מספרת שהמואי האחרון הוקם ב-1620. היחלשות הבסיס הדתי לכוחם של ראשי השבטים וכוהני הדת הביאה בשנת 1680 לערך להשתלטות המנהיגים הצבאיים. החברה הידרדרה למצב של מלחמת אזרחים, ופלגים שונים החלו להפיל את פסלי המואי. הפסל הזקוף האחרון נראה על ידי מבקרים אירופים בשנת 1838. כל הפסלים שניצבים היום הועמדו מחדש בזמננו.

בעשרות השנים שקדמו לגילוי האיים בשנת 1722 על ידי מגלה עולם ההולנדי ג'קוב רוגווין, החלו הראפאנויים לרעוב. על פי אחת הסברות, בייאושם אף הפכו לקניבלים. המגע עם הזרים לאחר גילוי האי סימן את קיצו של האי, לאחר שאלו הביאו מחלות חדשות, במהלך הפשיטות לתפיסת עבדים, והשפעות נוספות.

